

Ponència

**Del pluralisme metodològic als múltiples usos de la tècnica:
la integració metodològica en la investigació-acció**

Joel Martí

Grup QUIT, Departament de Sociologia
Universitat Autònoma de Barcelona
Joel.Marti@uab.cat

Resum

Més enllà del diferent potencial –en termes genèrics– dels mètodes i tècniques per abordar determinades dimensions de la realitat social, en el marc d'una estratègia d'investigació-acció una mateixa tècnica pot tenir diferents usos i objectius. Usos i objectius que, sintèticament, apunten a tres dimensions: una dimensió referencial-distributiva, una dimensió discursiva-comprensiva, i una dimensió dinamitzadora-mobilitzadora (l'aplicació de la tècnica com a pràctica social que genera uns efectes en la comunitat). En aquest context, és des del disseny d'investigació i de cada tècnica en particular que cal decidir en quin grau es vol abordar cadascuna d'aquestes dimensions, "maximitzant" o "minimitzant" el seu efecte en cadascuna d'elles. Sense renunciar a la pertinència de que les tècniques puguin ser utilitzades de forma unidimensional en determinats contextos d'investigació –articulades o no amb altres–, la comunicació exposa com, des de l'aplicació d'una mateixa tècnica, es poden abordar a la vegada diferents dimensions, resultant-ne una sinergia que alimenti el procés metodològic. En aquest sentit, es planteja una forma de pluralisme metodològic en el qual la integració tecnològica està present no només en el disseny global, sinó en la construcció de la tècnica en particular. A la vegada, això planteja la necessitat de cercar l'equilibri entre els principis ontològics i epistemològics dels que parteixen les tècniques, i la vinculació d'aquestes a contextos d'investigació particulars, on l'objecte d'estudi, per més que multidimensional, es presenta com una realitat no fragmentada. Per a il·lustrar el plantejament es presenta una experiència de qüestionari-debat dirigit a la població amb l'objectiu de produir informació quantitativa i qualitativa de forma extensiva, amb objectius dinamitzadors en la seva aplicació.

Del pluralisme metodològic als múltiples usos de la tècnica: la integració metodològica en la investigació-acció

Joel Martí

1. Les perspectives d'investigació i el pluralisme metodològic com a punt de partida

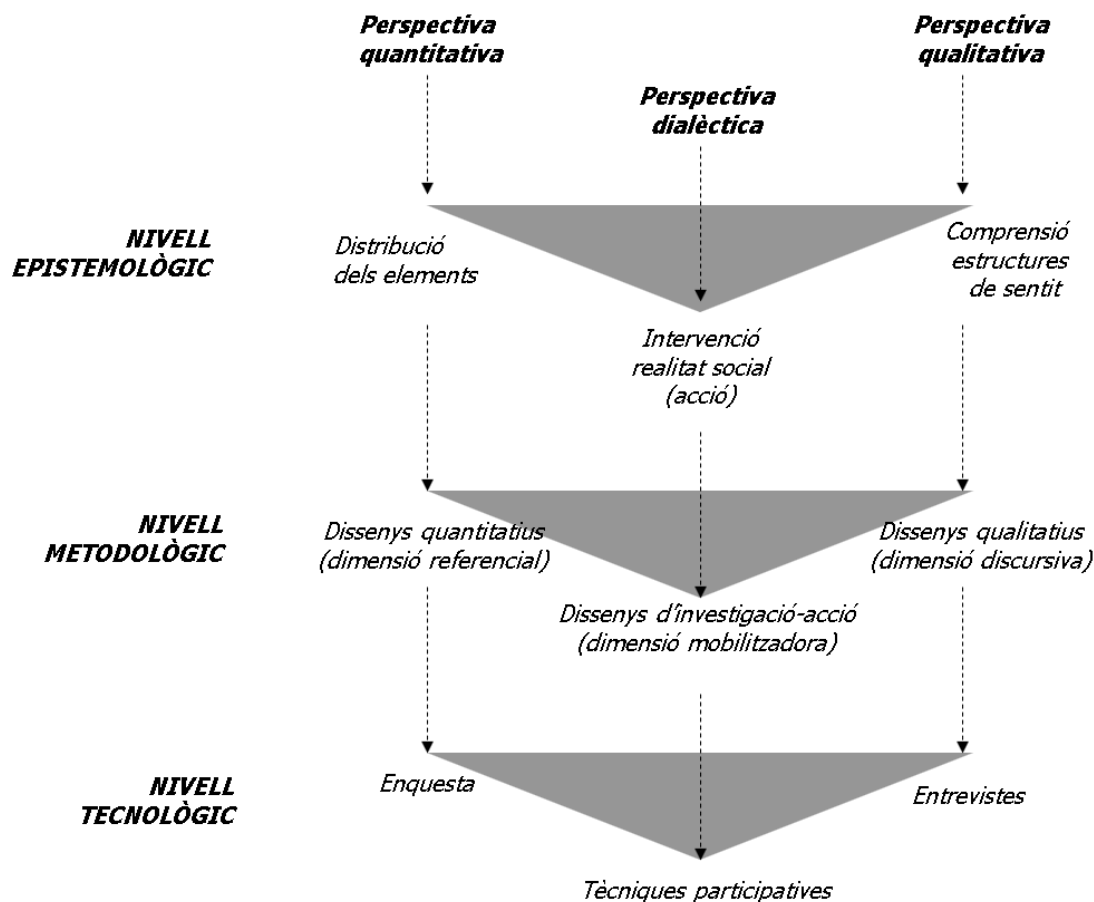
Per situar el marc conceptual amb el que basaré l'exposició, començaré recordant tres nivells de reflexió de la pràctica investigadora (Bachelard, 1949; Bourdieu i altres, 1976; Ibáñez, 1979 i 1992):

- El **nivell epistemològic**, referit als principis de la pràctica investigadora i de la forma d'accés a la realitat social.
- El **nivell metodològic**, referit a l'estratègia i disseny d'investigació: la construcció teòrica i metodològica.
- El **nivell tecnològic**, referit als dispositius específics que posem en joc en funció dels nivells anteriors.

Jesús Ibáñez (1979, 1992) elaborà una reflexió ja clàssica sobre com es projecten les diferents perspectives d'investigació social en aquests tres nivells. Reflexió que, de forma molt sintètica i conscientment simplificadora, es pot resumir i plasmar en els punts i esquema adjunt:

- La **perspectiva quantitativa** (anomenada distributiva per Ibáñez) centra el seu interès en l'estudi (descripció, explicació) dels fets socials en la seva accepció més durkheimiana, en el marc de models i dissenys que entren en la lògica habitualment etiquetada de "quantitativa" (l'analista, des d'una dinàmica eminentment deductiva, tanca els conceptes a mesurar i el seu camp interpretatiu). L'enquesta és, en aquesta perspectiva, el mètode més paradigmàtic.
- La **perspectiva qualitativa** (o estructural o d'estructures de sentit segons Ibáñez) aborda la dimensió més intersubjectiva i discursiva de la realitat social, des de dissenys sovint més flexibles que prioritzen l'obertura conceptual i la comprensió de significats des de la visió del participant. Les tècniques més paradigmàtiques en aquesta perspectiva serien les entrevistes.
- La **perspectiva dialèctica** centra el seu interès en la intervenció en la realitat social analitzada des del propi procés investigador. Mitjançant dissenys més oberts, es vol dinamitzar i potenciar la participació activa dels actors implicats en l'objecte d'estudi i, des d'un procés d'investigació-acció, generar canvis en la col·lectivitat (organització o comunitat). En el nivell tecnològic destaca l'ús de tècniques participatives de grup.

Elements paradigmàtics de les perspectives d'investigació en cada nivell

Elaboració pròpia, basat en Jesús Ibáñez (1979, 1992)

Sigui des d'aquest esquema de tres perspectives o bé o des d'altres tipologies possibles, una posició cada vegada més acceptada pel que fa a la relació entre les diferents perspectives és la del **pluralisme metodològic**:

- En tant que la realitat social és multidimensional,
- en tant que cadascuna de les perspectives permet donar compte amb major pertinència que les altres de diferents dimensions de la realitat social,
- i en tant que en molts contextos d'investigació es vol abordar l'objecte d'estudi des d'un plantejament multiestratègic (Layder, 1993).

Ara bé, des d'aquest punt de partida, les traduccions d'aquest pluralisme metodològic són diverses. Algunes segueixen mantenint una posició segregacionista en la qual, tot i acceptant la diversitat metodològica, cada perspectiva es percep vinculada a determinats objectes d'estudi, sense optar per la integració; en altres casos, es tracta més d'una juxtaposició on sembla que al final "val tot", desvinculant les tècniques d'investigació del seu substrat epistemològic.

En aquest context, algunes contribucions han aportat una aproximació més sistemàtica a aquesta estratègia investigadora. Així, Bericat (1998) presenta tres grans formes d'**integració metodològica**: quan diferents aproximacions metodològiques permeten

donar compte de diferents dimensions de la realitat social (**complementació** metodològica); quan una aproximació es vincula seqüencialment a l'altra (**combinació** o **articulació** metodològica); o quan s'opta per abordar una única dimensió o aspecte de la realitat social des de diferents aproximacions metodològiques, per tal d'augmentar la validesa del coneixement obtingut (**triangulació** metodològica).

Tanmateix, el debat sobre el pluralisme metodològic ha estat molt centrat en l'eix qualitatiu/quantitatiu, mentre que en canvi les reflexions en el camp de la perspectiva dialèctica són encara escasses, més enllà de plantejar que "s'està obert a tot tipus de tècniques" (sembla que, en tractar-se de dissenys d'investigació més oberts que els anteriors, es doni més joc al "tot val" i sigui massa agosarat dissenyar estratègies d'integració metodològica). En els apartats posteriors s'introdueixen algunes reflexions amb l'objectiu de contribuir a obrir el debat sobre aquesta integració.

2. La integració metodològica en la perspectiva dialèctica.

El debat sobre la integració metodològica és igualment important tant en la investigació "convencional" com en la investigació-acció, ja que sense capacitat d'observació i de reflexió sobre la realitat social abordada difícilment es podran dissenyar estratègies satisfactòries d'intervenció. En altres paraules, des del moment en què parlem d'investigació-acció ja estem dient que aquesta "acció" està intrínsecament vinculada a un coneixement "conscient" i, per tant, implica dissenyar una determinada estratègia d'integració metodològica (Villasante, 1998).

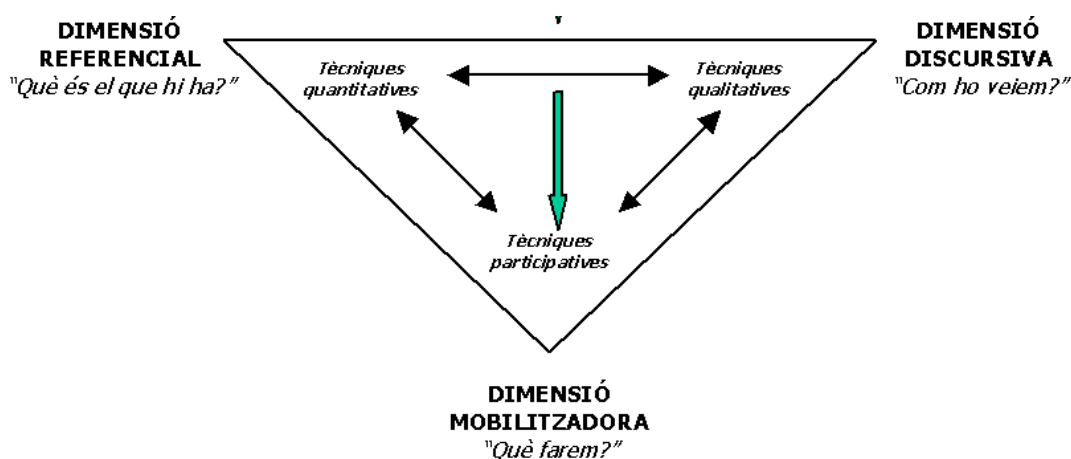
Aquesta integració metodològica ve guiada per les dimensions que volen ser abordades que, de forma caricaturitzada, podem sintetitzar en tres tipus de preguntes:

- **Què és el que hi ha?** Quina és la incidència i prevalència dels fenòmens relacionats amb l'objecte d'estudi? Quines són les seves causes? Quins són els recursos amb què es compta? Com estan distribuïts? Preguntes que, per la seva naturalesa, caldrà abordar des d'una lògica distributiva, predominantment quantitativa, sempre des de la base que la conceptualització del fenomen i les hipòtesis es construeixen en procés, en diàleg amb els agents (i, per tant, *articuladament* amb mètodes qualitatius i participatius).
- **Com ho veiem i com ho veuen els altres?** Si els actors han de reflexionar sobre la realitat que els envolta, han de construir alternatives i noves formes de relacionar-se, han de dissenyar estratègies i prendre decisions d'acció col·lectiva, no n'hi ha prou amb un coneixement distributiu, sinó que serà necessari identificar els discursos, interessos i representacions socials que circulen entre els grups socials de l'organització o comunitat. Aquest tipus de preguntes entren predominantment en el camp d'una perspectiva qualitativa.
- **Què podem fer, què farem i com?** Buscar respostes i dissenyar estratègies d'acció és fonamental en tot procés d'intervenció. Es tracta d'un procés en que la metodologia ha d'aportar eines perquè siguin els actors qui produeixin idees, noves formes de relacionar-se i obtinguin capacitacions per convertir-se en protagonistes d'un procés d'intervenció.

En aquest sentit, el disseny inicial d'un procés d'investigació-acció, tot i que flexible, ha de preveure com donar respostes a aquestes dimensions i, per tant, ha de preveure posar en joc les tècniques més pertinents en cada cas.

Habitualment, la integració metodològica en investigació-acció no es queda en la mera complementació sinó que, per abordar les dimensions esmentades, sol ser pertinent plantejar alguna estratègia d'articulació. Així, les tècniques qualitatives i participatives poden servir per conceptualitzar l'objecte d'estudi, generar hipòtesis i ser l'horitzó de comprensió de les dades que es puguin generar des d'una aproximació quantitativa. A la vegada, aquestes dades poden ser fonamentals en el disseny de tècniques qualitatives, tant pel que fa a decisions mostrals com respecte a temes a plantejar. I la informació produïda tant per mètodes quantitativs com qualitativs pot alimentar (i ser retroalimentada) amb diàleg amb els actors implicats i, per tant, des de tècniques participatives.

Esquema sintètic d'integració metodològica en la perspectiva dialèctica

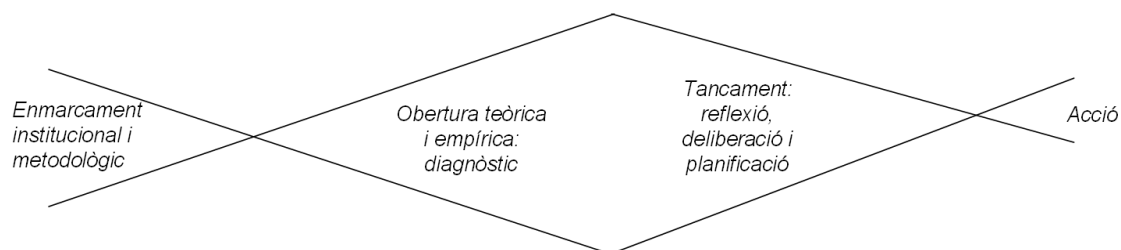
Elaboració pròpia

3. El coneixement-acció com a procés integrat i les seves implicacions metodològiques

En l'apartat anterior s'ha presentat la perspectiva dialèctica des d'una òptica multidimensional i, amb relació amb això, la necessitat d'integració metodològica. Arribats a aquest punt, podem donar un pas endavant en la reflexió en el sentit de considerar fins a quin punt al llarg d'un procés d'investigació-acció podem identificar diferents fases i/o moments en els quals s'apunta a aquestes diferents dimensions i, per tant, quin és l'ús més pertinent dels mètodes i tècniques en cada context.

Sense entrar en detall en el desenvolupament d'un disseny d'investigació-acció (veure Martí, 2000, per major desenvolupament); un disseny d'aquest tipus es pot expressar esquemàticament identificant cicles d'obertura i tancament, com mostra la figura adjunta:

Cicles d'obertura i tancament en un procés d'Investigació-Acció

Font: Basat en Villasante (1998)

Els **cicles d'obertura** es refereixen a fases que són bàsicament expansives: busquen introduir punts de vista en el debat, recollir/produir i analitzar informació, però també busquen dinamitzar, implicar més actors que els inicialment compromesos, promoure la reflexió i la creativitat col·lectiva recolzant-se en els mateixos discursos i dades que es van produint. Per tant, és un procés on d'alguna manera s'està abordant "en paral·lel" diferents dimensions que es retroalimenten constantment: les més referencials, les més discursives i les més mobilitzadores: així, un treball de camp mitjançant entrevistes o la difusió d'informació (per exemple, la publicació dels resultats d'una enquesta) són també una forma de contacte i per tant de dinamització dels actors; i, igualment, l'estudi dels efectes que tota activitat de dinamització produeix en una organització o comunitat té un indubtable valor a l'hora d'aportar informació quantitativa –per exemple, sobre l'impacte d'aquesta activitat– o qualitativa –sobre els discursos i posicionaments de qui hi participa.

D'altra banda, en els **cicles de tancament**, busquem la concreció, la decisió i els compromisos dels actors que han de protagonitzar les accions futures. Són cicles que solen requerir processos de negociació i consens en què cal posar en joc tècniques participatives; però que també generen constantment nova informació a registrar i nou coneixement a construir.

En definitiva, en un procés d'investigació-acció ens trobem en que, des del moment en que es promou el coneixement dels actors i del seu entorn, aquests interactuen, i per tant són, des d'aquell mateix moment, participants de la seva transformació. I també que, quan l'èmfasi del procés està en l'acció, també s'està produint coneixement. El que porta a plantejar, immediatament: fins a quin punt podem establir una demarcació rígida entre les fases d'un procés, les dimensions que abordem i les tècniques que posem en joc? I, per tant, fins a quin punt, una tècnica, més enllà del seu potencial concret per abordar una determinada dimensió, no pot intervenir simultàniament en les altres? I, fins a quin punt aquests "usos múltiples" de les tècniques poden ser potenciables en un disseny d'investigació-acció, resultant-ne una sinergia que alimenti les finalitats investigadores? Si això fos així, estaríem parlant d'una forma de pluralisme metodològic en la qual la integració no està només en la relació entre diferents tècniques, sinó d'"**integració intra-tècnica**", que Ibáñez (1992: 67) denomina "articulació interior" (en la qual en una mateixa tècnica estan incloses diverses perspectives).

Per il·lustrar aquest plantejament s'exposarà una experiència concreta de "qüestionari-debat" dirigit a la població amb l'objectiu de produir informació quantitativa i qualitativa de forma extensiva, amb objectius dinamitzadors al llarg de la seva aplicació. Es tracta, en definitiva, d'un "ús multidimensional" d'un instrument d'investigació basat en el mètode d'enquesta.

4. Del mètode de enquesta al "quadern de debat"

Afirmar que l'enquesta (paradigma de la mínima implicació de l'analista amb la realitat analitzada i de la màxima distància entre investigador i participant) té una dimensió discursiva i/o mobilitzadora pot provocar estranyesa. Però si pensem en l'ús que es fa de les enquestes electorals per crear opinió pública –i amb el debat que això genera cada vegada que s'acosten eleccions–, segurament l'afirmació deixarà de sobtar: l'enquesta és també una pràctica social i també es difonen enquestes quan la finalitat és no només la projecció demoscòpica, sinó també la de provocar determinats efectes en l'opinió pública. Efectes que no estan "al marge" de l'activitat investigadora, sinó que apunten als fins i plantejament epistemològic de la recerca.

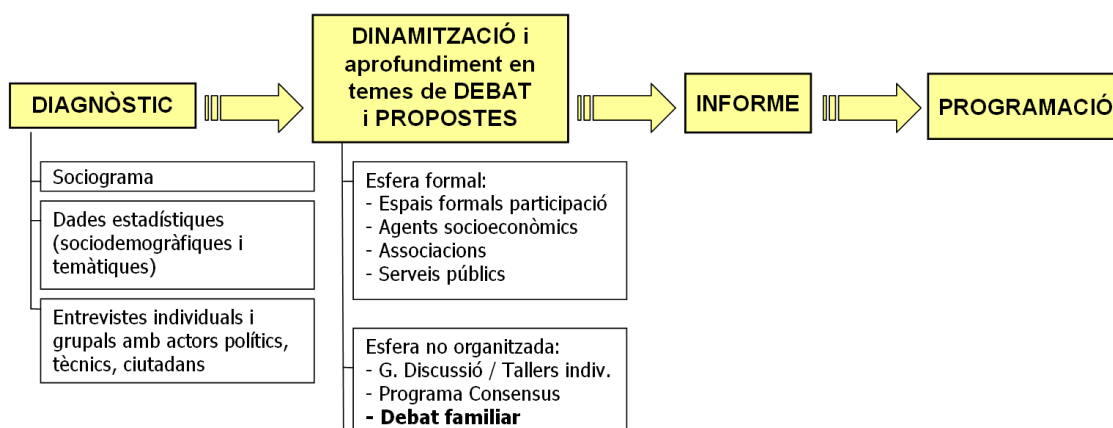
Si això és així –i tornant al plantejament inicial de la ponència–, poden considerar-se estratègicament aquestes dimensions discursives i mobilitzadores en el disseny de la tècnica? Exposaré seguidament una experiència dissenyada en aquesta direcció (Rebollo i altres, 2003b).

4.1. Inserció de la tècnica en un procés d'investigació-acció

L'experiència s'emmarca en un procés de participació ciutadana més ampli realitzat al municipi de Sant Feliu de Llobregat (Barcelona) i anomenat "Sant Feliu, Ciutat en Congrés", que tenia per objectiu promoure un debat ciutadà sobre l'estat actual de la ciutat, així com consensuar i definir una visió de futur de la ciutat amb perspectiva al 2010.

El procés s'iniciava amb l'elaboració d'un diagnòstic que, a la vegada que servia de via de contacte amb diferents actors implicats i perfils de població, havia de posar damunt la taula els temes a debatre i aprofundir en una segona fase, per tal de poder elaborar propostes de futur. En aquesta segona fase es treballava en diferents esferes institucionals existents: serveis públics, agents socioeconòmics, associacions ciutadanes, etc., però també hi havia una demanda i una voluntat de l'equip de recerca de fer arribar aquest debat a la ciutadania no associada i, a més, fer-ho de forma extensiva (més enllà de, per exemple, fer grups de discussió amb persones seleccionades per mostreig intencional); els instruments per arribar a ciutadania no associada van ser un projecte de participació electrònica (Projecte Consensus, dissenyat i implementat per la Fundació Jaume Bofill) i una tècnica anomenada "quadern de debat" o "debat familiar", en la qual em centraré.

Esquema metodològic del procés "Sant Feliu, Ciutat en Congrès"

Font: Elaboració pròpia a partir de Rebollo i altres (2003a)

4.2. Objectius i plantejament tecnològic

El "quadern de debat" es va pensar com un instrument dirigit a alimentar el debat de ciutat en llars amb fills/es en edat escolar (per tant, dirigint-se especialment a mares, pares i infants). Els aspectes més destacables del seu plantejament i estratègia tecnològica són els següents:

- **Informar com a pas previ a opinar.** Una condició prèvia per a la participació ciutadana és la informació. Per tant, es va plantejar un qüestionari que no es respongués en el buit sinó que aportés una informació prèvia general (sobre el procés que s'estava duent a terme) i específica (respecte als diferents temes abordats). Així, per a cada tema abordat al qüestionari, es presentava una síntesi del diagnòstic, amb totes les cauteles perquè no orientés les respostes en un o altre sentit, però al mateix temps possibilitant que les opinions expressades estiguessin fonamentades en el coneixement previ (no es pretenia anar a buscar una opinió que la persona tenia ja "emmagatzemada" a la ment, sinó que volíem ajudar a construir discurs i opinió a partir d'informació prèvia).
- **Promoure el debat de ciutat a les llars.** Es tractava d'invitar a les famílies a obrir el diàleg a casa sobre diferents aspectes de ciutat (en alguns casos mitjançant una mera pluja d'idees entre els membres de la llar; en altres, demanant una contraposició d'idees i la seva posada en comú entre els membres de la llar). És a dir, promovent que les respostes al qüestionari es construïssin a partir d'un debat que, en el si de les llars enquestades, era bàsicament entre generacions (més petits i més grans) i entre gèneres (homes i dones). Per a abordar aquest objectiu es necessitava que algú dinamitzés el debat en cada llar, però això no era assumible per l'equip tècnic del projecte. L'alternativa va ser buscar agents de la comunitat que el dinamitzessin, al mateix temps que assumien un rol més actiu en el procés. Aquests agents van ser els infants. Així es va fer: en un primer moment, es va contactar amb els equips directius dels centres educatius de preescolar, primària i secundària per informar del procés, de l'instrument i veure si estaven interessats en participar-hi, informant-ne també a les AMPAs de cada centre; tots els centres educatius del municipi (a excepció d'una escola bressol) acceptaren. En

la majoria dels casos, l'equip tècnic va anar a les diferents classes a repartir i explicar l'instrument als infants (òbviament no en el cas de preescolar). Es va demanar que aquests s'enduguessin el qüestionari a casa i demanessin als membres de la llar que dediquessin conjuntament un temps a fer l'activitat per poder retornar-lo a l'escola.

- **Produir informació extensiva**, tant de caràcter descriptiu, com reflexiu, com propositiu, sobre les temàtiques de ciutat abordades en el projecte. Alguna informació era fàcilment quantificable i es formulava en preguntes tancades, com en un qüestionari convencional (p. ex., característiques sociodemogràfiques, activitats i hàbits); altra es formulava en preguntes de resposta oberta però de senzilla codificació quantitativa posterior, mentre que en altres casos es tractava de respostes narratives que serien posteriorment tractades des de l'anàlisi qualitativa.

Per tal de promoure la participació i maximitzar la taxa de resposta, a més de l'estratègia de dinamització esmentada es va tenir cura de que l'instrument tingués una aparença "atractiva" per despertar la curiositat i l'interès a respondre. El qüestionari va ser editat en forma de quadern i, a més de preguntes textuais convencionals (obertes i tancades), s'introduïren altres tipus d'estímul: per exemple, es demanava que es dibuixés el model de ciutat desitjat, comentant quins eren els canvis respecte la ciutat actual: una gran majoria dels qüestionaris tenien dibuixos, i no només fets per nens/es; en el mateix sentit, en l'apartat de territori es va incloure un plànol del municipi on es demanava que es marquessin determinats "punts conflictius" de la ciutat.

D'altra banda, aquelles persones que ho desitjaven, podien adjuntar les seves dades de contacte si volien estar informades de les properes fases del procés i participar en futures sessions de treball.

Indicacions de resposta al qüestionari

Al qüestionari trobareu diferents símbols. Segons hi hagi un o altre, voldrà dir que: la pregunta cal contestar-la tots junts, que caldrà posar-la en comú per després escriure, si són opinions del què pensa la gent de la ciutat, etc.

Pareu atenció al seu significat!!!

	ESTEM D'ACORD? Intenteu trobar una resposta amb la que estigueu d'acord tots/es els/les de casa.		Informació
	CADASCÚ DIU LA SEVA. Afegiu respostes cadascú de vosaltres, no cal que estigueu d'acord.		PUNTS DE VISTA. Què opinen els ciutadans de Sant Feliu sobre aquest tema? Durant el primer semestre de l'any s'han fet entrevistes, tallers per barris... on els/les ciutadans/es que volien opinaven sobre diferents àmbits de Sant Feliu.
	Dibuixa		Aquestes aportacions a vegades són sobre aspectes positius de Sant Feliu i sobre d'altres que no ho són tant.

Exemples de preguntes

Quines activitats fem a Sant Feliu?

Indiqueu, assenyalant amb una creu, quines activitats feu MAJORITÀRIAMENT a Sant Feliu, i quines us agradaria fer si en tinguéssiu l'oportunitat:

Activitat	Persona 1 Anys: Sexe:		Persona 2 Anys: Sexe:		Persona 3 Anys: Sexe:	
	Què faig ara?	Què m'agradaria fer?	Què faig ara?	Què m'agradaria fer?	Què faig ara?	Què m'agradaria fer?
Estudiar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Activitats extraescolars	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jugar al carrer, estar al carrer, passejar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Treballar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Activitats associatives	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Un dels debats sobre serveis i equipaments és si és millor més equipaments i més petits (per exemple, petites sales per a teatre o concerts a diverses zones de la ciutat) o bé grans equipaments de ciutat (per exemple, una sala amb major capacitat per a tota la ciutat). Quin model us sembla que s'hauria de prioritzar a Sant Feliu?

.....

.....

per als més petits...
i no tan petits

Dibuixa Sant Feliu, tal com t'agradaria que fos

Quines diferències hi ha entre el dibuix que has fet i la ciutat on vius?

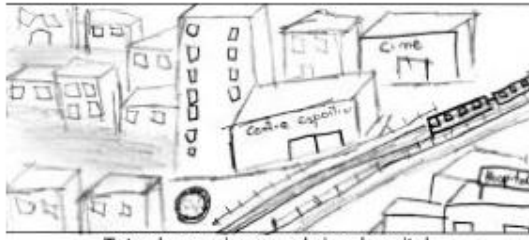
.....

.....

Edat del/la dibuixant

Exemples de resultats

Contrast entre models de ciutat desitjats

Tots els serveis com: el cine, hospital, tendes, metro, etc. (11 anys)

Las tiendas son más grandes y hay más zonas verdes. (8 anys)

Menos edificios altos y más parques infantiles, calles para ir en bici. (9 anys)

Que fos un poble més tranquil, que hi haguessin més parcs i casetes. (6 anys)

Font: Rebollo i altres (2003b)

Zones verdes poc aprofitades, poc adequades o amb manteniment insuficient

- Més del 10% de casos
- Entre el 5% i el 10% de casos
- Entre l'1% i el 4,9% de casos

4.3. Balanç dels resultats

Pel que fa al nombre de respostes rebudes: Sobre una estimació d'unes 3700 llars amb persones escolaritzades als centres educatius del municipi, es van retornar 1043 qüestionaris vàlids, el que suposa una taxa de resposta del 28% de les llars. Un factor que pot haver facilitat la resposta ha estat la forma de contacte amb les famílies (mitjançant els centres educatius i el seu professorat). En canvi, el format no convencional del qüestionari i el predomini de preguntes obertes exigia una major implicació en les respostes, la qual cosa pot resultar atractiva per la major potencialitat per expressar-se, però també limitar la participació. Els qüestionaris rebuts inclouen dades de més de 3500 persones; si considerem les que han explicat haver-lo respost, el total és de 2470.

Pel que fa a la representativitat: El qüestionari anava dirigit a l'univers de famílies amb persones escolaritzades als centres educatius de Sant Feliu i no es va realitzar cap tipus de mostreig. Els resultats en cap cas són representatius del conjunt de residents al municipi, atès que sobrerrepresenten explícitament les franges d'edat 0-16 i 30-49 anys. Els resultats tampoc es poden considerar estadísticament representatius d'aquestes franges atès que no s'ha controlat si les llars que, tot i formar part de l'univers, no han respost el qüestionari, són significativament diferents a les que sí que ho han fet. Amb tot això, els resultats representen únicament la realitat i les opinions formades per les persones/famílies que han contestat.

Pel que fa a la no resposta parcial: Les dificultats de comprensió i la diversitat de respostes fruit de les preguntes obertes van ser les principals limitacions en la seva realització. En aquest sentit, s'ha obtingut un percentatge important de no resposta parcial (respostes en blanc a preguntes concretes). Tanmateix, això també podria ser indicatiu dels aspectes sobre els quals els participants tenien menys "discurs", això és, menys coses a dir.

Pel que fa al grau i qualitat de debat col·lectiu que hi ha hagut en l'interior de cada llar: Com que no hi ha hagut un control directe dels debats a les llars, no es pot saber amb certesa en quin grau el qüestionari s'ha contestat col·lectivament. Si atenem a la informació que han proporcionat les persones participants, en un 7% de casos l'ha contestat una sola persona, en un 31% dues persones, i en un 62% tres persones o més. Una altra qüestió és la profunditat i la qualitat del debat realitzat, qüestió especialment delicada atès que aquest debat es realitza entre persones situades en desiguals posicions de poder per raó d'edat i de gènere.

Pel que fa al grau d'incorporació al procés: A partir de respondre el qüestionari, un total de 209 persones van manifestar que volien estar informades i/o participar en fases ulteriors el procés. En qualsevol cas, encara és aviat per poder avaluar el grau d'incorporació.

5. Reflexions finals

L'instrument presentat, el "quadern de debat", mostra que partint del mètode paradigmàtic en recerca quantitativa, l'enquesta, poden abordar-se altres dimensions més enllà de l'específicament distributiva, resultant-ne un tipus d'integració metodològica "intratècnica" en la qual una mateixa tècnica és aplicada des de la lògica de diferents perspectives. En altres recerques, formes més convencionals de qüestionaris han estat utilitzades en un marc més general d'"enquesta participativa" (Schulz i altres, 1998; Associació de Veïns Trinitat Nova i Martí, 1999), en la qual els actors locals participen en el disseny, aplicació i/o interpretació de resultats, amb objectius que van més enllà de la producció de coneixement.

En aquestes aplicacions, situar en la investigació participativa mètodes que tenen el seu plantejament epistemològic "genuí" lluny de la perspectiva dialèctica implica no només reconèixer que els mètodes són pràctiques socials que tenen efectes que van més enllà de la producció de coneixement, sinó també que aquests efectes poden ser potenciat i plantejats estratègicament des de determinats dissenys en què això sigui pertinent. Amb tot, aquestes estratègies poden implicar amenaces importants a la validesa del mètode i, per tant, limitacions que caldrà tenir en compte a l'hora de valorar la pertinència de la seva utilització i, eventualment, d'interpretar-ne els resultats.

Referències

- Associació de Veïns Trinitat Nova i Martí, J. (1999). *Encuesta a las viviendas del Patronat Municipal de l'Habitatge (PMH) en Trinitat Nova. Informe de resultados*. Barcelona: Pla Comunitari Trinitat Nova. No publicat.
- Bachelard, G. (1949). *Le rationalisme appliqué*. París: PUF.
- Bericat, E. (1998). *La integración de los métodos cuantitativo y cualitativo en la investigación social: Significado y medida*. Madrid: Ariel.
- Bourdieu, P.; Chamboredon, J.C.; Passeron, J.C. (1976). *El oficio de sociólogo*. Madrid: Siglo XXI.
- Ibáñez, J. (1979). *Más allá de la sociología: el grupo de discusión, técnica y crítica*. Madrid: Siglo XXI.
- Ibáñez, J. (1992). "Perspectivas de la investigación social: El diseño en las tres perspectivas". A: García Ferrando, M.; Ibáñez, J.; Alvira, F. (comp.): *El análisis de la realidad social*. Madrid: Alianza.
- Layder, D. (1993). *New strategies in social research*. Cambridge: Polity Press.
- Martí, J. (2000). "La investigación acción participativa: estructura y fases". A: Villasante, T. R.; Montañés, M.; Martí, J. (coords.). *La investigación social participativa. Vol. 1. Construyendo ciudadanía*. Barcelona: El Viejo Topo.
- Rebollo, O. et al. (2003a). "Conclusiones del procés participatiu Sant Feliu, Ciutat en Congrés". Universitat Autònoma de Barcelona, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat. No publicado.
- Rebollo, O. et al. (2003b). "Informe sobre el debat familiar". Universitat Autònoma de Barcelona, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat. No publicado.
- Schulz, A. J., Parker, E. A., Israel, B. A., Becker, A. B., Maciak, B. J., & Hollis, R. (1998). Conducting a participatory community-based survey for a community health intervention on Detroit's east side. *Journal of Public Health Management and Practice*, 4(2): 10–24.
- Villasante, T. R. (1998). *Cuatro redes para mejor vivir*. Volúmenes I y II. Buenos Aires: Lumen.